

بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی در ایران

مجتبی روحانی یزدلی^۱

طاهره میرساردو^{۲*}

عبدالرضا ادهمی^۳

چکیده

هدف این پژوهش، بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی از نظر اساتید دانشگاه ها و دانشجویان دوره دکتری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال بود. در این تحقیق از دو روش تحقیق پیمایشی و نظریه زمینه ای استفاده شد. جامعه آماری تحقیق از یک سو دانشجویان و از سوی دیگر اساتید متخصص در حوزه توسعه اقتصادی - اجتماعی بودند. یافته های پیمایش، حاکی از وجود رابطه معنادار قوی بین مؤلفه های سرمایه اجتماعی (مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی) و توسعه اقتصادی - اجتماعی است. نتایج مطالعه کیفی نشان داد که، شرایط علی پاسخگویی، حاکمیت قانون، اجماع عمومی، شفافیت، کارایی و اثربخشی، حقوق مساوی و مسئولیت پذیری شناسایی شده و پدیده محوری اقتصاد تک محصولی که در زمینه فعالیت بخش خصوصی، استقلال مردم و رسانه ها، نقش دولت، اشتراک دولت و مردم، ظرفیت سیاسی و سازمانی دولت، دولت و تأمین رفاه و بسترسازی دولت پدید آمده است. تخصص، نخبه گرایی و نوآوری به عنوان شرایط مداخله گر و اقتصاد تک محصولی منجر به اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، حمایت اجتماعی و مشارکت اجتماعی می شود که پیامدهای چنین کنش ها و واکنش هایی رفاه، امنیت اجتماعی، عدالت اجتماعی و آموزش همگانی است. با توجه به این یافته ها می توان گفت در حکمرانی خوب اولویت دادن به اقدامات معتبر برای پاسخگویی سیاسی و اداری، آزادی قوه قضائیه هدفمند و کارآمد، آزادی اطلاعات و عملکرد موثر سازمان های دولتی، در روند توسعه همه جانبه کشور دارای اهمیت اساسی است.

واژگان کلیدی: توسعه ایران، سرمایه اجتماعی، توسعه یافتگی

۳۱۱

فصلنامه

پژوهش‌های

روابط بین الملل،

دوره نهم، شماره

دوم، شماره پیاپی

سی و دوم، تابستان

۱۳۹۸

۱. دانشجوی دکتری جامعه شناسی گروه جامعه شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد

اسلامی تهران، ایران

۲. دانشیار گروه جامعه شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران. (نویسنده

* t.mirsardoo56@gmail.com

مسئول).

۳. دانشیار گروه جامعه شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۶/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۴/۲۲

فصلنامه پژوهش‌های روابط بین الملل، دوره نهم، شماره پیاپی سی و دوم، صص ۳۱۱-۳۳۲

مقدمه

برنامه‌ریزی برای توسعه در هر کشوری با توجه به نیازها و شرایط و مقتضیات آن کشور صورت می‌گیرد و ظرفیت‌ها و نیازهای هر کشوری نوع خاصی از برنامه‌ریزی‌های بلند مدت و کوتاه مدت را مشخص می‌کند. در ایران نیز هم راستا با سیاست جهانی، استراتژی‌ها و برنامه‌هایی برای توسعه در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران مانند قانون اساسی، سند چشم‌انداز و برنامه‌های توسعه پنج ساله به صورت بلند مدت، میان مدت و کوتاه مدت تهیه شده است. ایران با پنجاه سال سابقه برنامه‌ریزی از پیشگامان برنامه‌ریزی توسعه در جهان است. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی به دلیل وقوع جنگ تحمیلی و تبعات آن حدود یک دهه کشور از برنامه توسعه‌ای محروم بود و از انتهای دهه شصت اولین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی کشور به اجرا درآمد. از آن تاریخ تاکنون پنج برنامه توسعه تدوین و به اجرا درآمده و امکان مشاهده و ارزیابی نتایج حاصله و نقد سیاست‌های فوق فراهم است (جغتایی، ۱۳۹۵: ۵۸). در دوره اول، برنامه‌های توسعه، اغلب مدافع الگوی نوسازی بودند و رشد را فرایندی خطی و توسعه را معادل رشد اقتصادی می‌دانستند. (غفاری و امیدی، ۱۳۸۸: ۱۹۹). برنامه اول توسعه توانست به رشد متوسط سالانه ۷/۳ درصد در سال دست یابد. با پایان برنامه اول توسعه در سال ۱۳۷۲ با توجه به ایجاد مشکلات در اجرای برنامه اول، تا سال ۱۳۷۴ تصویب و اجرای برنامه دوم توسعه به تأخیر افتاد و عملاً کشور دو سال بدون داشتن برنامه اداره شد. در محور تولید و رفاه، بهترین عملکرد در بین برنامه‌های پنج ساله را برنامه اول توسعه داشته است. همچنین، در زمینه کوچک سازی و متناسب سازی اندازه دولت و توسعه بخش خصوصی و غیردولتی نیز بهترین وضعیت در برنامه اول توسعه محقق شده است. (شقایق شهری، ۱۳۹۶: ۲۳۳-۲۳۴).

الگوی برنامه دوم، برنامه‌ریزی جامع اقتصادی با استراتژی رشد و توسعه پایدار، حمایت از صنایع داخلی و کاهش وابستگی به درآمد نفت انتخاب شد. این برنامه به دلیل نوسانات حاکم بر قیمت نفت در بازارهای جهانی و عدم توفیق کامل دولت در اجرای بهینه طرح‌های خصوصی سازی و اصلاح ناکارآمد شرکت‌های دولتی و سایر مسائل با توفیق همراه نشد (شقایق شهری، ۱۳۹۶: ۲۱۳). حاصل تلاش‌های انجام شده در طول

برنامه سوم، دستیابی به متوسط رشد اقتصادی سالانه ۶/۱ درصدی و رشد سرمایه‌گذاری ۱۰/۷ درصدی بوده که بیش‌تر از اهداف برنامه است. عملکرد بازار کار در برنامه سوم نسبت به برنامه دوم در وضعیت بهتری قرار داشت، به طوری که نزدیک به ۷۶ درصد فرصت‌های شغلی جدید تحقق یافت و نرخ بیکاری در پایان برنامه به کمتر از میزان هدف‌گذاری شده، رسید. به طوری کلی این برنامه نسبت به برنامه‌های دیگر موفق‌تر عمل کرد و منجر به بهبود شرایط عمومی کسب و کار شد (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۰). در محورهای اصلی شاخص‌های مالی، قیمت‌ها و کنترل تورم و نیز در محور بازار کار، اشتغال و بهره‌وری، بهترین عملکرد را برنامه سوم توسعه داشته است، به طوری که متوسط نرخ تورم در این دوره به ۱۵/۷ درصد رسید که پایین‌ترین متوسط نرخ تورم در میان برنامه‌های توسعه بعد از انقلاب به شمار می‌رود (شقاقی شهری، ۱۳۹۶: ۲۳۳).

برنامه چهارم توسعه بهترین وضعیت را در تحقق عدالت، فقرزدایی و توزیع عادلانه درآمد داشت (شقاقی شهری، ۱۳۹۶: ۲۳۳). با این حال، علیرغم اینکه ضریب جینی و شاخص‌های توزیع درآمد بهبود نسبی را نشان می‌دهند اما رشد اقتصادی طی سال‌های ۸۴ تا ۹۱ بسیار متغیر و بی‌ثبات و نزولی است و شاخص‌های مهم اقتصادی دیگر همچون تورم، رشد نقدینگی، کاهش ارزش پول ملی و... از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست که این روند نشان می‌دهد که نگاه بسیار ساده‌انگارانه به عدالت و بخشی دیدن عدالت بدون توجه به ابعاد دیگر، موجب شد تا دیگر شاخص‌های اقتصادی در وضعیت نا مطلوبی قرار گیرد و تحول مهمی در ساختار اقتصادی کشور رخ نداد (فوزی، ۱۳۹۵: ۴۹). درباره برنامه پنجم توسعه به دلایل گوناگون از جمله عدم توجه به اهداف، بی‌برنامگی و تأثیر تحریم‌های شدید بین‌المللی با عدم تحقق اهداف پیش‌بینی شده مواجه شدیم (شیرزادی، ۱۳۹۰: ۱۸۹). برنامه پنجم توسعه با نرخ رشد اقتصادی ۳۸٪- کمترین رشد اقتصادی را داشته است. در خصوص توزیع درآمد در برنامه پنجم توسعه ضریب جینی نیز به ۰/۳۹ افزایش داشته و شواهد قوی دال بر بهبود وضعیت توزیع درآمد مشاهده نمی‌شود (شقاقی شهری، ۱۳۹۶: ۲۳۳). علاوه بر عواملی همچون مشکلات تحریم و کمبود اعتبارات مالی در کشور باید به اشکالات وارد بر

ساختار اقتصادی کشور اعم از سیستم بانکی و مالیاتی و نحوه نگهداشت ارزش پول ملی نیز اشاره کرد. در راستای تحقق اهداف سند چشم انداز بیست ساله و اجرای سیاست‌های کلی، لایحه برنامه ششم توسعه و اقتصاد مقاومتی، برای سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۹۹، به منظور دستیابی به رشد اقتصادی متوسط سالیانه ۸ درصد و ضریب جینی ۳۴ درصد در سال پایانی برنامه ارائه شد. اولویت‌ها و مسائل محوری برنامه عبارت بود از:

۱- موضوعات خاص راهبردی شامل آب و محیط زیست؛ ۲- موضوعات خاص مکان محور شامل توسعه سواحل مکران و حاشیه شهرها؛ ۳- موضوعات خاص بخشی پیشروی اقتصاد شامل معدن و صنایع معدنی، گردشگری، ترانزیت و حمل و نقل ریلی، فناوری اطلاعات و ارتباطات و انرژی (مصطفوی، ۱۳۹۵: ۶۵). همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، برنامه با اهداف و اولویت‌های چندگانه مواجه است و گفته می‌شود که هدف‌های زیاد یعنی بی‌هدفی. با توجه به حساس بودن اوضاع خاورمیانه، دگردیسی در جایگاه سوخت فسیلی، شوک‌های نفتی، وضعیت ارزی و عدم دستیابی کامل به اهداف برنامه‌های قبلی، اولویت‌های این برنامه با ملاحظه سند موجود، دقیقاً مشخص نیست (همان، ۶۶). موانع و مشکلات بر سر راه تحقق اهداف این برنامه‌ها متعدد بوده است که بعضی ناشی از ضعف مدیریت و عدم رویکرد صحیح دولت به این شاخص‌ها بوده و برخی دیگر نیز به دلیل پرداختن به مسائل فرعی و بی‌توجهی به مسائل اصلی برنامه ایجاد شده است.

مرور تحقیقات در خصوص علل عدم توفیق برنامه‌های توسعه در کشورها نشان می‌دهد که در دهه‌های اخیر محققان توسعه تأثیر گذاری سرمایه اجتماعی یعنی مشارکت کردن در گروه و جامعه می‌تواند برای فرد منافع و کارکردهای مثبت داشته باشد، یکی از رایج‌ترین واژه‌هایی است که از علوم اجتماعی وارد ادبیات حوزه‌های دیگر علمی و حتی وارد زبان عمومی شده است. تأکید بر اهمیت اثرات مثبت روابط اجتماعی بر روی فرد و نگرانی و دغدغه نسبت به تنزل روابط اجتماعی معنادار در جوامع جدید، از مفاهیم و بحث‌های قدیمی جامعه‌شناسی می‌باشند و می‌توان گفت واژه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی در این معنی، مفهوم نو و جدیدی نیست و به آرای پیشکسوتان جامع‌شناسی مانند کارل مارکس، امیل دورکیم و یا گئورگ زمیل بر می‌گردد. به نظر امیل دورکیم، در شرایطی که

انسجام اجتماعی کاهش یابد و سنت‌ها و هنجارهای جامعه فرد را در رفتار اجتماعی اش راهنمایی نکنند، فرد دچار بی‌هنجاری (آنومی) می‌شود و بسیاری از رفتارهای ناهنجار، از جمله خودکشی، افزایش خواهند یافت (خوشنفر، ۱۳۹۵: ۲). سرمایه اجتماعی می‌تواند به عنوان منابع موجود در شبکه‌های اجتماعی که توسط افراد مورد استفاده قرار می‌گیرد و همچنین می‌تواند به عنوان سرمایه‌گذاری بوسیله افراد در روابط بین فردی مفید در بازارها، مورد نظر قرار گیرد (غیائی ندوشن، ۱۳۹۵: ۱۸۴). به عبارت دیگر سرمایه اجتماعی بیانگر قابلیت اعتماد بین افراد، گروه‌ها، بین دولت، مردم و نظام است (میری و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۰). وجود سرمایه اجتماعی می‌تواند قابلیت‌های اقتصادی و اجتماعی را تسهیل و هزینه‌های آن را کاهش دهد. سرمایه اجتماعی نه تنها برای مسائل کسب و کار بسیار جالب و با اهمیت است، بلکه دلایل جالب و مهم‌تری نیز برای یادگیری چگونگی توسعه و استفاده از سرمایه‌های اجتماعی وجود دارد. تحقیقات و مطالعات منتشر شده نشان می‌دهد که بین سرمایه اجتماعی و کیفیت، هدف و مفهوم زندگی پیوند مستقیمی وجود دارد (بیکر، ۱۳۸۲: ۳۷).

پژوهش‌های زیادی به رابطه میان سرمایه اجتماعی و پیامدهای مثبت در حوزه‌ها و سطوح گوناگون اقتصادی و اجتماعی توجه کرده‌اند. در بررسی تأثیرات سرمایه اجتماعی بر ارتقاء شاخص‌های اقتصاد روستایی، نتایج نشان داد که همبستگی مثبت و معناداری بین متغیر سرمایه اجتماعی و ارتقاء شاخص‌های اقتصادی مناطق روستایی وجود دارد؛ همچنین نتایج حاصل از آزمون رگرسیون چندگانه نشان می‌دهد انسجام اجتماعی بیشترین تأثیر را بر شاخص‌های اقتصادی دارد و مشارکت اجتماعی تأثیرگذار است. با توجه به اینکه مؤلفه اعتماد اجتماعی سطح معناداری را نشان نمی‌داد از معادله حذف شد (شایان و همکاران، ۱۳۹۷). تحلیل تحلیلی و تطبیقی رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی و انسانی با تأکید بر کشورهای اسلامی، حاکی از وجود تفاوت بین کشورهای کم درآمد و پردرآمد از لحاظ میزان عضویت و نوع عضویت است. به این ترتیب که میزان عضویت در کشورهای پردرآمد بیشتر از کشورهای کم درآمد بود. از طرف دیگر، نوع عضویت انجمنی در کشورهای کم درآمد از نوع درون‌گروهی و در کشورهای پردرآمد، از نوع برون‌گروهی بود (رفیعی بهابادی، ۱۳۹۴). بررسی رابطه بین شاخص-

های سرمایه اجتماعی با سطح توسعه یافتگی نشان داد که رابطه‌ی بین دو متغیر سرمایه‌ی اجتماعی کلان و سطح توسعه یافتگی به لحاظ آماری معنادار نبوده است، لکن جهت رابطه گویای رابطه‌ی معکوس بین این دو متغیر می‌باشد؛ به طوری که هر چه از مناطق کمتر توسعه یافته به سوی مناطق بیشتر توسعه یافته می‌رویم، میزان سرمایه‌ی اجتماعی کاهش می‌یابد (خوشفر و میرزاخانی، ۱۳۹۵). اعتماد به نهادهای عمومی همبستگی مثبتی با رشد اقتصادی دارد. نهادهای مهم در این زمینه عبارتند از: نظام قضایی و پلیس ولی اعتماد به رسانه‌ها و اعتماد به کلیسا ارتباطی با عملکرد اقتصادی ندارد. یافته دیگر اینکه اعتماد به نهادهای عمومی همبستگی مثبتی با مشارکت مدنی دارد. این یافته با تئوری پاتنام همخوانی دارد. هم مشارکت مدنی و هم اعتماد به نهادهای عمومی دارای اثرات مثبت مستقل بر رشد اقتصادی هستند (رایزر^۱، ۲۰۰۳). نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه‌ی انسانی به گسترش مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی و همچنین عوامل ایجاد کننده آن می‌پردازد. همچنین با استفاده از مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی، اثر آن را در خانوار و اجتماع و همچنین شکل‌گیری سرمایه‌ی انسانی نشان می‌دهد. براساس مطالعه‌ی نژاد و موقعیت اجتماعی، همچنین تعداد اعضای خانوار بر سرمایه‌ی اجتماعی تأثیرگذار است (کلمن^۲، ۲۰۰۵). بنابر مطالعات موردی ذکر شده، شاخص‌های مربوط به سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی و نتایج بدست آمده در مطالعات مختلف، گوناگون بوده است. با توجه به اینکه دولت ایران در آستانه شروع برنامه هفتم توسعه اقتصادی - اجتماعی کشور قرار دارد و برای دستیابی به اهداف سند چشم انداز، تحولات اساسی در عرصه اقتصادی، اجتماعی، برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری ضرورت می‌یابد، اهمیت این پژوهش برجسته می‌شود.

با توجه به مباحث فوق در خصوص عدم توفیق برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی و علل مطرح شده توسط محققان و متخصصان، در این تحقیق سؤال اساسی این است که چه رابطه‌ای بین سرمایه اجتماعی و توفیق برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی وجود دارد؟ و کدام شاخص‌های سرمایه اجتماعی اثر گذاری بیشتری بر توفیق برنامه های توسعه اقتصادی - اجتماعی دارند؟ مرور مطالعات مرتبط با موضوع مطالعه حاکی از

^۱ - Razer

^۲ - Kolman

آن است که در خصوص سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی اجتماعی مطالعات زیادی در داخل و خارج از کشور صورت گرفته است. این مطالعات رابطه مثبت و معناداری را میان شاخص‌های سرمایه اجتماعی با توسعه اقتصادی - اجتماعی نشان داده‌اند. بر اساس نتایج آنها بهبود عناصری مانند آگاهی، توانمندسازی، اعتماد و مشارکت اثرات مستقیمی بر توسعه اقتصادی - اجتماعی دارد (صیدایی، ۱۳۸۸؛ فیروزآبادی، ۱۳۸۵؛ هی‌یرپ^۱، ۲۰۰۳). تحقیقات دیگری بر تأثیرگذاری شاخص‌های اعتماد اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی، هنجارها و مشارکت اجتماعی بر توسعه اقتصادی تأکید کرده‌اند (منظور و یادی پور، ۱۳۸۷؛ رایس و لینگ^۲، ۲۰۰۲؛ افه و فوش^۳، ۲۰۰۲) (به نقل از خوشفر و میرزاخانی، ۱۳۹۵: ۱۳). در پژوهش‌های دیگری (صیدایی و همکاران، ۱۳۸۸؛ خسروی، ۱۳۹۸) تأثیر شاخص‌های آگاهی، توانمندسازی، اعتماد و مشارکت بر توسعه اجتماعی را نشان داده‌اند. ویژگی متمایز تحقیق حاضر بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی بر مبنای میزان توفیق ۶ برنامه توسعه پنج ساله در ایران است که در هر برنامه نقش دولت‌های مستقر بر اساس شاخص‌های سرمایه اجتماعی مورد سنجش قرار گرفته است.

به لحاظ نظری محاسبه کیفیت سرمایه اجتماعی نیازمند شاخص‌ها و معیارهای کمی مناسبی است که بتوان با استفاده از آنها نحوه اثرگذاری مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی را بر عملکرد اقتصادی - اجتماعی بررسی کرد. سرمایه اجتماعی دارای ابعاد و مؤلفه‌های فراوانی است که متناسب با فرهنگ جامعه می‌باشد؛ مؤلفه‌هایی چون اعتماد، مشارکت در نهادهای مدنی و مؤسسات خیریه، ارتباطات مناسب با دیگران، تعهد و مسؤلیت، همکاری و روحیه کار گروهی و احساس هویت جمعی در این زمینه مد نظر می‌باشد. با این وجود به نظر ما مؤلفه‌های اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی که در یک رابطه متعامل با هم قرار گرفته و هر کدام تقویت کننده دیگری است از مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی محسوب می‌شوند. این سه مؤلفه از مفاهیم کلیدی جامعه‌شناسی نیز هستند (منظور و یادی پور، ۱۳۸۷: ۱۴۸).

1 - Hiaerp

2 - Rice & Ling

3 --Efe & Fush

۱- **اعتماد اجتماعی:** اعتماد به عنوان یکی از مهمترین ابعاد سرمایه اجتماعی به تنهایی یا در کنار سایر ابعاد نشان دهنده سطح بهره‌مندی گروه‌ها و جوامع از سرمایه اجتماعی است (شیرخانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۱۸). آنتونی گیدنز، اعتماد و تأثیر آن بر فرآیند توسعه را زیربنا و زمینه‌ساز اصلی در جوامع مدرن می‌داند، هر جا که سطح اعتماد اجتماعی بالا باشد، مشارکت و همیاری مردم در عرصه‌های اجتماعی بیشتر و آسیب‌های اجتماعی کمتر است (منظور و یادی پور، ۱۳۸۷: ۱۴۹). اعتماد به عنوان عامل اصلی در توسعه و یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی است. با وجود اعتماد است که کنش‌های اجتماعی بر پایه انتخاب عقلانی شکل می‌گیرد و تداوم می‌یابد. اعتماد اگر از سطح روابط خونی و خویشاوندی خارج نگردد و نتواند با محیط بیرون پیوند یابد نمی‌تواند سرمایه اجتماعی مناسبی را ایجاد نماید. به عبارتی دیگر هر چه شعاع اعتماد گسترده‌تر باشد و از بعد فردی و محدود خارج شده و تعمیم یافته شود، منافع جمعی و کلان را ایجاد می‌نماید (حسنی، ۱۳۹۴: ۴).

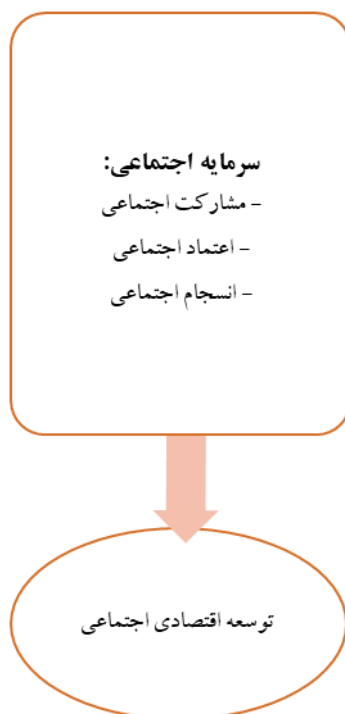
۲- **انسجام اجتماعی:** امیل دورکیم از اولین جامعه‌شناسانی است که مفهوم انسجام و همبستگی اجتماعی را مورد مطالعه قرار داده است و وجود آن را برای هر جامعه‌ای لازم می‌داند. جانانان ترنر به نقل از دورکیم می‌گوید؛ انسجام وقتی رخ می‌دهد که عواطف افراد به وسیله نمادهای فرهنگی تنظیم شوند، جایی که افراد متصل به جماعت و اجتماعی شده باشند، جایی که کنش‌ها تنظیم شده و به وسیله هنجارها هماهنگ شده‌اند و جایی که نابرابری‌ها قانونی تصور می‌شود (منظور و یادی پور، ۱۳۸۷: ۱۵۰). به عنوان یک تعریف جامع و کلی، می‌توان انسجام اجتماعی را روح اجتماعی در فرآیند توسعه دانست که شرط لازم را برای جامعه فراهم می‌کند تا از حداکثر توان تولیدی خویش استفاده کند. به عبارت دیگر، انسجام اجتماعی تعیین کننده چگونگی بهم پیوستگی یک اقتصاد است و منجر به تعامل متقابل و حس تعلق و یکپارچگی در جامعه می‌شود. انسجام اجتماعی شکلی از ارتباط است که نشان می‌دهد افراد، نهادها، سازمان‌ها و گروه‌های مختلف اجرایی در سطوح مختلف، قابلیت همکاری با یکدیگر را دارند، به قوانین موجود احترام می‌گذارند و تصمیم‌های راهبردی دولت همواره به صورت پیش فرض، برگرفته از ذهن مردم و تجلی یافته در باورها و نهادهای مردمی است که

چنین امری، توزیع برابر فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و واگذاری بخشی از تصمیم‌گیری‌ها را به آحاد جامعه ایجاب می‌کند. همین امر سبب می‌گردد که کشورهای با انسجام اجتماعی بیشتر، فقیر و غنی را در هزینه‌ها و فواید تغییرات شریک کنند و بدین طریق، به شکلی مناسب تر از کشورهای فاقد انسجام اجتماعی (که هزینه‌ها را بر دوش فقرا و فواید را نصیب ثروتمندان می‌کند) رفاه را در جامعه گسترش دهند (زبیری و کریمی موغاری، ۱۳۹۲: ۴۱). وجود رشد آرام و مستمر در جوامعی که دسترسی آزاد به امکانات و فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی برای همه اقشار جامعه وجود دارد، نیز بیانگر این واقعیت است که توسعه اقتصادی - اجتماعی، حاصل رشد سریع‌تر نیست، بلکه حاصل نظم و انسجام اجتماعی در جامعه است که امکان بهره‌گیری همگان را از فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و در نتیجه توانایی بیشتر در مدیریت هزینه‌ها و فواید ناشی از تغییرات ناگهانی و شدید را در آن جامعه، از طریق خلق ایده‌های جدید و کارآمد و دور انداختن ایده‌های نامناسب فراهم کرده است (کریمی موغاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۸۷).

۳- **مشارکت اجتماعی:** مشارکت اجتماعی بر آن دسته از فعالیت‌های ارادی دلالت دارد که از طریق آنها اعضای یک جامعه در امور محله، شهر و روستا شرکت کرده و به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در شکل دادن حیات اجتماعی مشارکت دارند. مشارکت اجتماعی با مشارکت مردمی قرابت نزدیکی دارد، زیرا مشارکتی است که از متن جامعه بر می‌آید و عرصه‌های مختلف زندگی اجتماعی را در بر می‌گیرد. چنین مشارکتی در برنامه‌های عمران اجتماعی به ویژه در سطح روستاها، جایگاه ویژه‌ای دارد که غفلت از آن و فراهم ساختن بسترهای لازم برای بسط بهره‌گیری مناسب از آن، برنامه‌های عمران اجتماعی را در سطوح مختلف دچار مشکل و نارسایی می‌کند. نمود عینی مشارکت اجتماعی، وجود نهادهای مشارکتی چون انجمن‌ها، گروه‌ها، سازمان‌های محلی و غیردولتی است (منظور و یادی پور، ۱۳۸۷: ۱۸۱).

در این تحقیق بر اساس مؤلفه‌های فوق، فرضیه‌های زیر تدوین شده‌اند:
فرضیه اصلی: به نظر می‌رسد بین سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی رابطه معنی دار وجود دارد.

بر اساس مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی فرضیه‌های فرعی زیر استخراج شده‌اند:
به نظر می‌رسد بین مشارکت اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی رابطه معنی‌دار وجود دارد.
به نظر می‌رسد بین اعتماد اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی رابطه معنی‌دار وجود دارد.
به نظر می‌رسد بین انسجام اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی رابطه معنی‌دار وجود دارد.

شکل ۱: مدل نظری متغیرهای تحقیق

روش شناسی

پژوهش حاضر مبتنی بر دو مطالعه کمی و کیفی است. در مطالعه کمی از روش تحقیق پیمایش و در مطالعه کیفی از روش تحقیق نظریه زمینه‌ای استفاده شده است. با استفاده از روش پیمایشی به بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی در

ایران (با تأکید بر برنامه‌های ۵ ساله توسعه اول تا ششم) پرداخته شد و برای دستیابی به نظر متخصصان حوزه توسعه اقتصادی - اجتماعی در مورد رابطه متغیرهای اصلی تحقیق از روش نظریه زمینه‌ای استفاده شد. جامعه آماری در مطالعه پیمایشی جامعه آماری کلیه دانشجویان دوره دکتری رشته جامعه‌شناسی، اقتصاد و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال بود که بیش از دو نیمی از تحصیل آنها به پایان رسیده و در نیمسال دوم ۱۳۹۸-۱۳۹۹ مشغول به تحصیل بودند که تعداد آنها طبق لیست آموزش واحد ۲۳۶ نفر بود. با توجه به شرایط پاندمیک دسترسی به کلیه این دانشجویان امکان پذیر نبود، بنابراین تنها ۲۰۰ نفر از آنها (۸۲ نفر زن و ۱۱۸ نفر مرد) به عنوان نمونه مورد مطالعه قرار گرفتند و پرسشنامه به صورت حضوری اجرا و تکمیل شد. جامعه آماری تحقیق کیفی کلیه اساتید دانشگاه‌های شهر تهران و متخصص در حوزه توسعه اقتصادی - اجتماعی بودند. باز به علت شرایط پاندمیک امکان برقراری ارتباط با آنها به راحتی مقدور نبود، بنابراین با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند که مستلزم استفاده از نمونه‌گیری گلوله برفی بود نظر ۱۰ نفر از این اساتید در مورد موضوع مورد مطالعه کسب شد، جهت دستیابی به نمایایی نمونه از اشباع نظری استفاده شد. ابزار گردآوری اطلاعات در تحقیق پیمایشی پرسشنامه محقق ساخته و در تحقیق نظریه زمینه‌ای مصاحبه نیمه ساخت یافته بود.

متغیر مستقل سرمایه اجتماعی بود که برای سنجش آن از سه مؤلفه مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی استفاده شد. هر یک از شاخص‌ها با ۴ گویه و هر گویه با استفاده از مقیاس ۵ گزینه‌ای لیکرت اندازه‌گیری شد. برای سنجش متغیر وابسته یعنی توسعه اقتصادی اجتماعی ایران، شاخص توفیق در ۶ برنامه توسعه اقتصادی - اجتماعی مورد استفاده قرار گرفت که با ۵ گویه و هر گویه با استفاده از مقیاس ۵ گزینه‌ای لیکرت اندازه‌گیری شد. وزن هر گزینه به ترتیب از کم به زیاد با نمرات ۱ (بسیار مخالف)، ۲ (مخالف)، ۳ (بی‌نظر)، ۴ (موافق) و ۵ (بسیار موافق) در نظر گرفته شد. بعد از جمع‌آوری اطلاعات جهت آزمون رابطه متغیرها میانگین وزن تک شاخص‌ها و میانگین وزن کلیه شاخص‌های سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی اجتماعی محاسبه و مورد استفاده قرار گرفت.

اعتبار پرسشنامه با استفاده از اعتبار صوری یعنی قضاوت داوران اندازه‌گیری شد که پس از تأیید استاد راهنما و دو استاد متخصص پرسشنامه نهایی آماده شد. برای تأیید پایایی داده‌ها با استفاده از آزمون - آزمون مجدد روی ۳۰ نمونه از آزمودنی‌ها، داده‌های مطالعه مقدماتی جمع‌آوری و همبستگی داده‌های مرتبط با گویه‌ها با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ تأیید شد. در تجزیه و تحلیل داده از آمار توصیفی و استنباطی استفاده شد. با توجه به اینکه مقیاس مورد استفاده در اندازه‌گیری شاخص‌های متغیر مستقل و وابسته ترتیبی بود از آزمون اسپیرمن برای سنجش معنا داری رابطه‌ها و همبستگی متغیرها استفاده شد.

یافته‌ها

الف- یافته‌های توصیفی

یافته‌های توصیفی حاصل از پیمایش، حاکی از آنند که ۴۱ درصد آزمودنی‌ها زن و ۵۹ درصد مرد هستند. همچنین ۴۶ درصد که بالاترین میزان است در گروه سنی ۳۰-۴۰ سال، ۶۰ درصد متأهل، ۹۲ درصد شاغل و ۲۹/۵ درصد یعنی بالاترین میزان دارای درآمد ۵ میلیون و بیشتر بودند. داده‌های توصیفی مربوط به نظر آزمودنی‌ها در مورد سرمایه اجتماعی و میزان توفیق برنامه‌های پنج ساله توسعه در جدول شماره ۱ آمده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که بیشترین انباشت در گزینه‌های خیلی کم، کم و سپس متوسط است. داده‌ها از یکسو نشان دهنده این است که اکثر پاسخگویان معتقدند که برنامه‌های توسعه اقتصادی اجتماعی توفیق کم و بسیار کمی داشته‌اند (۳۶/۵٪ خیلی کم و ۵۴٪ کم). از سوی دیگر حاکی از آن است که اکثر آنها اعتقاد دارند که سرمایه اجتماعی پایین است. بر اساس داده‌ها ۶۵ درصد سرمایه اجتماعی را خیلی ضعیف و ۳۳ درصد ضعیف دانسته‌اند. در جدول زیر هیچ یک از پاسخگویان گزینه‌های زیاد و خیلی زیاد را انتخاب نکرده‌اند.

جدول شماره ۱ توزیع فراوانی داده ها برحسب سرمایه اجتماعی و توفیق برنامه های توسعه

سرمایه اجتماعی				
توفیق برنامه های پنج ساله توسعه	خیلی کم	کم	متوسط	جمع
خیلی کم	۶۴ ٪۳۲	۹ ٪۴/۵	۰	۷۳ ٪۳۶/۵
کم	۵۹ ٪۲۹/۵	۴۷ ٪۲۳/۵	۲ ٪۱	۱۰۸ ٪۵۴
متوسط	۷ ٪۳/۵	۱۰ ٪۵	۲ ٪۱	۱۹ ٪۵
جمع	۱۳۰ ٪۶۵	۶۶ ٪۳۳	۴ ٪۲	۲۰۰ ٪۱۰۰

برای سنجش رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی رابطه هر یک از شاخص های سرمایه اجتماعی با توسعه به صورت فرضیه های پژوهش به آزمون نهاده شده است، که برای آزمون فرضیه ها، و پاسخ به پرسش پژوهش از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شده است.

ب- یافته های مربوط به فرضیه ها

فرضیه اول: به نظر می رسد بین مشارکت اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی رابطه معنی دار وجود دارد.

جدول شماره ۲: رابطه به متغیرهای مشارکت اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی

متغیر مستقل	نام آزمون	مقدار آزمون	سطح معنی داری
مشارکت اجتماعی	ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۴۷۵	۰/۰۰۰

نتایج آزمون اسپیرمن نشان می دهد که رابطه ی معناداری بین بعد مشارکت اجتماعی با توسعه اقتصادی - اجتماعی وجود دارد (Sig = ۰/۰۰). این همبستگی مثبت بوده، در سطح ۰/۴۷۵ و با سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است. بدین معنا که با افزایش مشارکت اجتماعی بر توسعه اقتصادی - اجتماعی افزوده می شود.

فرضیه دوم: به نظر می‌رسد بین اعتماد اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی رابطه معنی دار وجود دارد.

جدول شماره ۳: رابطه بین اعتماد اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی

متغیر مستقل	نام آزمون	مقدار آزمون	سطح معنی داری
اعتماد اجتماعی	ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۴۵۵	۰/۰۰۱

نتایج آزمون اسپیرمن نشان می‌دهد که رابطه‌ی معناداری بین بعد اعتماد اجتماعی با توسعه اقتصادی-اجتماعی وجود دارد ($\text{Sig} = ۰/۰۰۱$). این همبستگی مثبت بوده، در سطح ۰/۴۵۵ و با سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است. بدین معنا که با افزایش اعتماد اجتماعی بر میزان توسعه اقتصادی-اجتماعی افزوده می‌شود.

فرضیه سوم: به نظر می‌رسد بین انسجام اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی رابطه معنی دار وجود دارد.

جدول شماره ۴: رابطه بین انسجام اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی

متغیر مستقل	نام آزمون	مقدار آزمون	سطح معنی داری
انسجام اجتماعی	ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۴۲۴	۰/۰۰۰

نتایج آزمون اسپیرمن نشان می‌دهد که رابطه‌ی معناداری بین بعد انسجام اجتماعی با توسعه اقتصادی-اجتماعی وجود دارد ($\text{Sig} = ۰/۰۰۰$). این همبستگی مثبت بوده، در سطح ۰/۴۲۴ و با سطح اطمینان ۹۵ درصد معنادار است. بدین معنا که با افزایش انسجام اجتماعی بر توسعه اقتصادی-اجتماعی افزوده می‌شود.

فرضیه اصلی: به نظر می‌رسد بین سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی - اجتماعی رابطه معنی دار وجود دارد.

جدول شماره ۵: رابطه بین سرمایه اجتماعی و با توسعه اقتصادی - اجتماعی

متغیر مستقل	نام آزمون	مقدار آزمون	سطح معنی داری
سرمایه اجتماعی	ضریب همبستگی اسپیرمن	۰/۴۵۹	۰/۰۰۰

با توجه به اینکه در تحقیق حاضر اساس مطالعه بر میزان توفیق برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی جمهوری اسلامی ایران طی چهار دهه گذشته در رسیدن به اهداف مشخص در این برنامه‌ها بود، بنابراین، موانع توسعه اقتصادی - اجتماعی را بر اساس متغیرهای متعددی از جمله متغیر سرمایه اجتماعی به عنوان یک متغیر مستقل و متغیر توفیق برنامه‌های توسعه در ایران به عنوان متغیر وابسته مورد بررسی قرار گرفت. متغیر سرمایه اجتماعی با سنجش‌های مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی با طیف ۵ قسمتی لیکرت اندازه‌گیری شد. همانطور که نتایج آزمون نشان می‌دهد بین میزان سرمایه اجتماعی و میزان توفیق برنامه‌های توسعه اقتصادی - اجتماعی از دید آزمودنی‌ها همبستگی تقریباً قوی وجود دارد. بر اساس نتایج آزمون با فرض ثابت نگه داشتن تأثیر سایر متغیرها، ۰.۴۵۹ واحد از تغییرات مربوط به توسعه اقتصادی - اجتماعی توسط حکمرانی خوب تبیین می‌شود و بقیه به سایر عوامل مربوط است. با توجه به نتایج آزمون فرضیه اصلی تحقیق تأیید می‌شود.

پ- یافته‌های کیفی

در مرحله اول فرایند کدگذاری مبتنی بر روش‌شناسی نظریه زمینه‌ای^۱، کدگذاری باز^۲ انجام شد که بر اساس آن، گزاره‌های خام مصاحبه، به مفاهیم تبدیل شدند. در مرحله دوم تحلیل داده‌ها کدگذاری محوری انجام شد که علاوه بر حذف مفاهیم غیرمرتبط، مفاهیم نزدیک به یکدیگر در قالب مقوله‌های جدید دسته‌بندی شدند. در سؤال اصلی تحقیق ما به دنبال تبیین نظری موانع توسعه اقتصادی - اجتماعی بر اساس برنامه‌های ۵ ساله با دیدگاه جامعه‌شناختی، می‌باشیم. بر این اساس مدل نهایی ما در این پژوهش که پاسخ به سؤال اصلی می‌باشد، در جدول شماره ۶ ارائه شده است. بر اساس اطلاعات این جدول: مقوله‌های مرتبط با شرایط علی در برگیرنده پاسخگویی، حاکمیت قانون، اجماع عمومی، شفافیت، کارایی و اثربخشی، حقوق مساوی، مسئولیت‌پذیری و مشارکت هستند. مقوله‌های مرتبط با شرایط زمینه‌ای عبارتند از: فعالیت بخش خصوصی، استقلال

¹ - Grounded Theory

² - Open Coding

مردم و رسانه‌ها، نقش دولت، اشتراک دولت و مردم، ظرفیت سیاسی و سازمانی دولت، دولت و تأمین رفاه و بسترسازی دولت

مقوله مداخله‌گر در برگیرنده تخصص، نخبه‌گرایی، نوآوری است.

مقوله پدیده (هسته): این مقوله در برگیرنده دولت آینده فروش، رانت بیشتر از محل نفت، تولید نفت و مشروط کردن آینده کشور، وابستگی تولید به درآمدهای نفتی، اقتصاد نفتی، شکل‌گیری فعالیت‌های انگلی، تسخیر دولت و کنترل منابع نفتی است.

مقوله مرتبط با بعد تعاملی - فرایندی بیان‌گر آن دسته از تعامل‌ها و کنش‌هایی است که کنشگران در قبال آن شرایط از خود بروز داده‌اند. و عبارتند از: اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، حمایت اجتماعی، مشارکت اجتماعی مقوله پیامدها بیانگر این است که استراتژی‌های به کار گرفته شده در مواجهه با موانع توسعه اقتصادی - اجتماعی بر اساس برنامه‌های ۵ ساله توسعه می‌تواند پیامدهایی نیز در پی داشته باشد. در پژوهش حاضر، پیامدها شامل رفاه گرایانه، امنیت اجتماعی، عدالت اجتماعی، آموزش همگانی است.

جدول شماره ۶: مقوله‌ها و مفاهیم استخراج شده از محور موانع توسعه اقتصادی - اجتماعی بر اساس برنامه‌های ۵ ساله

ردیف	مقوله‌ها	نوع مقوله
۱	پاسخگویی حاکمیت قانون اجماع عمومی شفافیت کارایی و اثربخشی حقوق مساوی مسئولیت پذیری مشارکت	شرایط علی
۲	فعالیت بخش خصوصی استقلال مردم و رسانه‌ها نقش دولت اشتراک دولت و مردم ظرفیت سیاسی و سازمانی دولت دولت و تأمین رفاه بسترسازی دولت	زمینه ای

مداخله گر	تخصص نخبه گرایی نوآوری	۳
هسته (اقتصاد تک محصولی)	دولت آینده فروش رانت بیشتر از محل نفت تولید نفت و مشروط کردن آینده کشور وابستگی تولید به درآمدهای نفتی اقتصاد نفتی شکل‌گیری فعالیت‌های انگلی تسخیر دولت و کنترل منابع نفتی	۴
تعامل ها	اعتماد اجتماعی انسجام اجتماعی حمایت اجتماعی مشارکت اجتماعی	۵
پیامدها	رفاه گرایانه امنیت اجتماعی عدالت اجتماعی آموزش همگانی	۶

نتیجه‌گیری

نظام برنامه‌ریزی برآمده از مبانی نظری و فضای فکری در بستری از شرایط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است در برنامه‌ریزی برای توسعه کشور آنچه اهمیت دارد این است که سیاست‌های برنامه‌ها در راستای قانون اساسی و در یک سند چشم‌انداز بوده و در درون برنامه‌ها نیز سیاست‌ها تا جای ممکن در یک جهت با ثبات و با حداقل نوسان پیش روند، چرا که در یک دوره پنج ساله مشاهده نتایج مثبت و روند قابل دستیابی نیست و چنانچه در هر برنامه سیاست‌ها چرخش و نوسان اساسی داشته باشند و بر زیربنای یکدیگر استوار نباشند به نقطه مطلوب نخواهد رسید، همچنین ضروری است که سیاست‌های اتخاذ شده بر مبنای مقتضیات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و منطبق با وضعیت اجتماعی ایران، با نگاه جهانی و بین‌المللی باشد. سرمایه اجتماعی یکی از مهم‌ترین متغیرهای تبیین‌کننده سطح توسعه و رفاه جوامع در سطوح گوناگون بوده و مورد توجه خاص سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان بوده است. الگوی سرمایه اجتماعی با توجه به ویژگی‌ها و شاخص‌های آن که بر

مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی تأکید دارد عرصه جدیدی در نوع سیاست‌گذاری، ماهیت دولت و همچنین کنش نیروهای اجتماعی خواهد گشود که در آن توسعه اقتصادی- اجتماعی بر پایه سازماندهی و مدیریت کیفی و کارآمد دولت و شراکت تمام نیروهای اجتماعی استوار است. پژوهش حاضر به منظور بررسی سرمایه اجتماعی بر توسعه اقتصادی - اجتماعی با تأکید بر برنامه‌های ۵ ساله توسعه اول تا ششم در بین دانشجویان دوره دکتری دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال به روش ترکیبی اکتشافی انجام گرفته است. نتایج بخش کمی این پژوهش نشان داد که در سطح اطمینان ۹۵٪ بین متغیرهای مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی با توسعه اقتصادی - اجتماعی رابطه معناداری وجود داشته است. در تبیین فرضیه تحقیق می‌توان گفت که هر قدر در جامعه سرمایه اجتماعی بیشتر باشد توسعه اقتصادی - اجتماعی بیشتر تحقق خواهد یافت. یافته‌های کمی و کیفی تحقیق حاضر بر اساس شاخص‌های سرمایه اجتماعی نیز نشان دهنده همبستگی بالا میان این شاخص‌ها و توسعه اقتصادی اجتماعی است. مشارکت اجتماعی در سرمایه اجتماعی به این معنی است که مواردی که جامعه با بن بست‌های اجتماعی یا ناامیدی روبرو می‌گردد و نسبت به محیط خود بدبین می‌شود. در چنین شرایطی لازم است تا افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی از حلقه‌های درونی خود جدا گردند. به این ترتیب آنان به حلقه‌های واسط و سازمان‌های جدیدی متصل می‌گردند که روند اجتماعی‌شان را برای آنان فراهم می‌نماید. مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی بایکدیگر در ارتباطند و بر هم اثرگذار هستند. بنابراین مؤلفه‌های اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی با مشارکت اجتماعی همبستگی دارند. بر اساس یافته‌های تحقیق بین میزان مشارکت اجتماعی مردم با دولت و برنامه‌های او و میزان توفیق وی در توسعه اقتصادی - اجتماعی همبستگی بالایی وجود دارد. برآورد تحقیق نشان می‌دهد که اعتماد به طور مثبت با توسعه اقتصادی - اجتماعی ارتباط معنی‌دار دارد. پس می‌توان بیان داشت که زندگی انسان، بدون احساس اعتماد به خود، اعتماد به آینده و اعتماد به جهان پیرامون خود همراه با اضطراب و کشمکش، تحمل‌ناپذیر است که ممکن است باعث از هم پاشیدگی فرد و نابودی وی شود. اعتماد، رشد انسان و شکوفایی استعدادها و توانایی‌های او را تسهیل می‌کند و رابطه‌ی او با دیگران و جهان را به رابطه‌ای خلاق و شکوفا تبدیل می‌سازد تا

فرد بتواند آرامش، امنیت و آزادی و استقلال را در کنار دیگران و با دیگران تجربه کند. اعتماد اجتماعی بر روی رشد شتابان اقتصادی، افزایش بازده و رونق اقتصادی، فراهم کردن سود عمومی، ایجاد همبستگی اجتماعی و همکاری، هماهنگی، رضایت از سطح زندگی، ثبات دموکراسی و توسعه و حتی تندرستی و افزایش امید به زندگی اثرگذار است. انسجام اجتماعی به عنوان وضعیتی که چگونگی تعامل و به هم پیوستگی جامعه را نشان می‌دهد. نتیجه تعامل پویا و متقابل سرمایه اجتماعی از یک طرف و عدم نابرابری و محرومیت اقتصادی و اجتماعی از طرف دیگر شناخته شد. با افزایش سرمایه اجتماعی و کاهش نابرابری و محرومیت در توزیع فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی، بافت اجتماعی منسجمی شکل می‌گیرد که در آن، تار و پود جامعه از طریق شبکه‌های ارتباطی، هنجارها و اعتماد به هم پیوند می‌یابد و نهادهای متنوعی را در ارتباط با همکاری و هماهنگی میان اعضای جامعه و تسهیل حل تعارض میان علایق و منافع متفاوت ایجاد می‌کند. چنین جامعه‌ای، به علت مشارکت گسترده مردم در حوزه‌های متفاوت، محدود شدن سهم قدرت، و واگذاری بخشی از تصمیم‌گیری‌ها به آحاد جامعه، می‌تواند به محیط اجتماعی و سیاسی با ثبات، نهادهای کارآمد، هماهنگی و هم‌سوئی در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها، توجه بیشتر به برنامه‌ریزی حول محور بهره‌وری و کارایی، تدبیر شایسته امور و در نهایت رشد و توسعه پایدار دست یابد. با توجه به نتایج بخش کمی که حاکی از ارتباط معنادار میان شاخص‌های سرمایه اجتماعی (مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی) و توسعه اقتصادی - اجتماعی و کیفی که حضور این شاخص‌ها (پاسخگویی، حاکمیت قانون، اجماع عمومی، شفافیت، کارایی و اثربخشی، حقوق مساوی، مسئولیت‌پذیری و مشارکت به عنوان مقوله‌های علی، اقتصاد تک محصولی به عنوان مقوله محوری، فعالیت بخش خصوصی، استقلال مردم و رسانه‌ها، نقش دولت، اشتراک دولت و مردم، ظرفیت سیاسی و سازمانی دولت، دولت و تأمین رفاه و بسترسازی دولت به عنوان مقوله‌های زمینه‌ای، تخصص، نخبه‌گرایی و نوآوری به عنوان مقوله‌های مداخله‌گر اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، حمایت اجتماعی و مشارکت اجتماعی به عنوان مقوله راهبرد نظریه زمینه‌ای) را ایجاد کرده است.

منابع

- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا، (۱۳۸۴). جامعه‌شناسی توسعه، تهران، انتشارات کیهان.
- جغتایی، فائزه و همکاران. (۱۳۹۵). ابعاد و مؤلفه‌های توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال شانزدهم، شماره ۵۵: ۶۳-۸۸.
- حسینی، حسین. (۱۳۹۴). سرمایه اجتماعی در توسعه سیاسی ایران. کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی و روانشناسی و علوم اجتماعی. مرکز همایش‌های بین‌المللی صدا و سیما.
- خوشفر، غلام رضا و شهربانو میرزاخانی (۱۳۹۵). بررسی رابطه بین شاخص‌های سرمایه اجتماعی با سطح توسعه یافتگی (مورد مطالعه: شهرستان‌های استان گلستان در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰)، دو فصلنامه مشارکت و توسعه اجتماعی، دوره ۲، شماره ۳: ۱-۲۵.
- خسروی، مصطفی (۱۳۹۸). سرمایه اجتماعی گامی به سوی توسعه اجتماعی، مجله پژوهش و مطالعات علوم اسلامی، سال اول، شماره ۵.
- رفیعی بهابادی، فاطمه (۱۳۹۴). بررسی تحلیلی و تطبیقی رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی و انسانی با تأکید بر کشورهای اسلامی، پایان‌نامه در مقطع کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد، دانشگاه الزهرا تهران.
- زبیری، هدی و زهرا کریمی موغاری. (۱۳۹۲). اثر انسجام اجتماعی بر توسعه اقتصادی (مطالعه بین‌کشوری با رویکرد داده‌ای تابلویی)، دو فصلنامه علمی - تخصصی پژوهش‌های اقتصاد توسعه و برنامه ریزی، سال چهارم، شماره دوم.
- شقایق شهری، وحید. (۱۳۹۶). ارزیابی برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور از منظر تحقق اهداف اقتصادی سند چشم‌انداز، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال ۲۵، شماره ۹۴.
- شایان، محسن و همکاران (۱۳۹۷). بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر ارتقاء شاخص‌های اقتصادی روستاهای شهرستان زرین‌دشت، فصلنامه مطالعات محیطی هفت حصار، سال ششم، شماره ۲۴.
- شیرخانی، محمدعلی، واسعی زاده، نسیم السادات (۱۳۹۰). سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی بررسی مقایسه‌ای ایران و کره جنوبی، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۱، شماره ۲: ۲۱۳-۲۳۲.
- صیدایی، سید اسکندر و همکاران (۱۳۸۸). دیباچه‌ای بر سرمایه اجتماعی و رابطه آن با مؤلفه‌های توسعه اجتماعی در ایران، مجله راهبرد یاس، شماره ۱۹.
- غفاری، غلامرضا و امیدی، رضا. (۱۳۸۸). کیفیت زندگی، شاخص توسعه اجتماعی، تهران: نشر شیرازه.
- غیاثی ندوشن، سعید و احسان امین‌الرعايا (۱۳۹۵). بررسی تأثیر ابعاد سرمایه اجتماعی و سرمایه فکری بر میزان بهره‌وری منابع انسانی، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات مدیریت (بهبود و تحول)، سال بیست و پنجم، شماره ۸۰: ۱۸۳-۲۰۹.

فیروزآبادی، سید احمد، ایمانی جاجرمی، حسین (۱۳۸۵)، سرمایه‌ی اجتماعی و توسعه‌ی اقتصادی - اجتماعی در کلان شهر تهران، فصلنامه‌ی علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳: ۱۹۷-۲۲۴.

فوزی، یحیی (۱۳۹۵)، تحول دولت‌ها و عملکرد اقتصادی در جمهوری اسلامی ایران، جستارهای سیاسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، د سال هفتم، شماره سوم: ۲۷-۵۸.
قالیبافان، سید حسن (۱۳۹۴)، بررسی رابطه اعتماد اجتماعی و آمادگی برای توسعه اقتصادی (مورد مطالعه: شهر بیرجند)، فصلنامه مطالعات فرهنگی - اجتماعی خراسان، شماره ۳۴: ۲۴-۷.
کریمی موغاری، زهرا و همکاران (۱۳۹۰)، بررسی نقش انسجام اجتماعی بر توسعه اقتصادی؛ فصلنامه برنامه ریزی و بودجه، دوره ۱۶، شماره ۴: ۲۱۴-۱۸۳.

محمدپور، احمد. (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی ضد روش او ۲. تهران: جامعه‌شناسان.
منفردی، فاطمه. (۱۳۹۴). نقش سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار شهری (مطالعه موردی: شهر آشنخانه)، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه مازندران.
مستولی زاده، سید محمد (۱۳۹۸). بررسی تاثیر اعتماد اجتماعی بر توسعه با تاکید بر شاخص توسعه انسانی در سال‌های ۱۹۸۰-۲۰۱۶. فصلنامه راهبرد توسعه، سال شانزدهم، شماره ۱ (پیاپی ۶۱): ۵۶-۷۸.

متوسلی، محمود و هدی زبیری (۱۳۹۲). انسجام اجتماعی؛ منشأ توسعه اقتصادی، فصلنامه توسعه روستایی، دوره پنجم، شماره ۲.
نیکونستی، علی (۱۳۹۱)، حکمرانی و توسعه: گذشته، حال، آینده، فصلنامه علمی و پژوهشی برنامه و بودجه، سال ۱۶، شماره ۴: ۱۲۹-۱۵۴.

مصطفوی، سید محمد حسن (۱۳۹۵)، مروری بر برنامه‌های توسعه کشور با تأکید بر برنامه ششم و مقایسه آنها با معیار برخی شاخص‌های مرتبط با اقتصاد اسلامی، همایش برنامه ششم توسعه از دیدگاه اقتصاد اسلامی.

منظور، داوود و مهدی یادپور (۱۳۸۷)، سرمایه اجتماعی عامل توسعه اجتماعی و اقتصادی، مجله راهبرد یاس، شماره ۱۵.

Dicks, P., Valentova, M. & Borsenberger, M. (2011). A Multi Dimensional Assessment of Social Cohesion in 47 European Countries. CPES Instead Working Paper, 07.
Easterly, W. (2006). Social Cohesion, Institution and Growth. Center of Global Development Working Paper, 94
Loflhn, Katherine Torres (2003), Bonding and Bridging Social Capital and their relationship to community and political civic engagement, the university of North Carolina at chapel hill.

Knack, Stephan (2002), Social Capital, Growth and Poverty: a Survey of Cross country Evidence, In Grootaert. Christiaan & Bastelear, Theiry van (2002), the role if social capital in development, Cambridge Univ, Press.
Zak, P.J., Knack, S., (2001). Trust and growth. The Economic Journal,111, 295-321.

۳۳۲

پژوهش‌های
روابط بین‌الملل

فصلنامه

پژوهش‌های

روابط بین‌الملل،

دوره نهم، شماره

دوم، شماره پیاپی

سی و دوم، تابستان

۱۳۹۸